

ўсё новых і новых фактаў такіх агульнасцей (на розных моўных узроўнях) пралівае дадатковы свет на гісторыю гэтых індаеўрапейскіх моў.

- ¹ Гл.: Абаев В. И. Скифо-европейские изоглосы. На стыке Востока и Запада. М., 1965.
- ² Расторгуева В. С., Керимова А. А. Система таджикского глагола. М., 1964.
- ³ Гл.: Бенвенист Э. Общая лингвистика. М., 1974. С. 223–224.
- ⁴ Гл.: Грамматика литовского языка. Вильнюс, 1985.
- ⁵ Гл.: Амбразас В. Сравнительный синтаксис причастий балтийских языков. Вильнюс, 1990.
- ⁶ Гл.: Schaller H. W. Die Balkansprachen (Eine Einführung in die Balkanphilologie). Heidelberg, 1975.
- ⁷ Гл.: Бенвенист Э. Очерки по осетинскому языку. М., 1965. С. 86.
- ⁸ Гл.: Sims-Williams N. On the plural and dual in Sogdian // Bulletin of the School of Oriental and African Studies. London, 1979. V. 42. Pt. 2. P. 339.
- ⁹ Гл.: Schaller H. W. Die Balkansprachen... S. 161; Цивьян Т. В. Синтаксическая структура Балканского языкового союза. М., 1979. С. 171–172.
- ¹⁰ Гл.: Абаев В. И. Назв сач. С. 54 і наст.
- ¹¹ Там жа. С. 68 і наст.
- ¹² Там жа. С. 41 і наст.; Эдельман Д. И. // Изв. АН СССР СЛЯ. 1989. Т. 48. № 4. С. 331; Янаж. Сравнительная грамматика восточноиранских языков. Морфология. Элементы синтаксиса. М., 1990.
- ¹³ Гл.: Клімчук Ф. Д. // Арэалогія і дасяпненні: Тэз. дакл. міжнароднай навуковай канферэнцыі. Мн., 1993. С. 34–35.
- ¹⁴ Абаев В. И. Назв сач. С. 75; Schaller H. W. Die Balkansprachen... S. 134.
- ¹⁵ Бенвенист Э. Общая лингвистика. С. 213.

ФАН ЧОНГ ЗУНГ

РЭАЛІЗАЦЫЯ СТЫЛІСТЫЧНЫХ І ЭМАЦЫЯНАЛЬНА-ЭКСПРЭСІЎНЫХ ПАТЭНЦЫЙ МЕДЫЦЫНСКІХ ТЭРМІНАЎ У МАСТАЦКІХ ТЭКСТАХ АМОСАВА М.М.

Функцыянаванне тэрмінаў у спецыяльнай літаратуры можа прывесці да змянення іх асноўнага намінацыйнага значэння, такім чынам, і да змястоўнай экспрэсіўна-эмацыянальнай і функцыянальнай трансфармацыі. Як правіла, тэрмін, які ўжывае пісьменнік у мове мастацкай літаратуры, не раскрывае ўсе грунтоўныя адзнакі, неабходныя для яго вызначэння, а выяўляе найбольш агульнае “бытавое ўяўленне” аб ім, уключаючы толькі частку дыферэнцыяльных адзнак, складваючых яго змест. Менавіта ў выніку звычайнага ўяўлення, якое вызвана асацыяцыйнымі жыццёвымі сувязямі ў мастацкай літаратуры, тэрміны пашыраюць сферу функцыянавання, уключаючы ў працэс вобразна-пераноснага ўжывання, набываючы дадатковы лексічны адценні і стылістычную, эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку.

Прыёмы рэалізацыі стылістычных і эмацыянальна-экспрэсіўных патэнцый навуковых тэрмінаў залежыць ад індывідуальнага стылю кожнага пісьменніка. Мы спынімся на аналізе стылю М.М. Амосава. Адным з яго прыёмаў перадачы суб’ектыўнай ацэнкі пры ўжыванні медыцынскіх тэрмінаў з’яўляецца іх ужыванне ў памяншальна-ласкальнай форме. Яно адлюстроўвае настрой, суб’ектыўныя адносіны аўтара, персанажаў да выказвання. Вось характэрныя прыклады з тэкстаў М.М. Амосава: “Вершину ухака отсек. Выпустить немного крови — вдруг где-то маленький тромбик”; “Ничего не сделал с клапаном — только слегка пощупал поверхность створок — на ней твердые глыбки кальция, прямо тут лежат на поверхности”. Некаторыя рэаліі медыцыны выклікаюць у М.М. Амосава-хірурга-пісьменніка адназначныя адносіны, да якіх аўтар часта звяртаецца ў сваіх творах. Напрыклад, слова “сосуд” у спалучэнні з дзееспрыметнікам “кровоточащий” набывае адмоўна-эмацыянальнае адценне. Пры такой працэдуры, як аперацыя, ужыванне злучэння “кровоточащий сосуд” заўсёды выклікае нядобразычліваць, абурэнне ў медыкаў. Ужываючы слова “сосуд” у памяншальнай форме, аўтар часта выказвае свае адносіны да гэтага дэфекту: “Сколько раз приходилось повторно раскрывать плевральную полость, чтобы искать какой-нибудь ничтожный кровоточащий сосудик, потому что из дренажа кровит”.

Ужыванне тэрмінаў у спалучэнні з прыметнікамі непажадана для навуковага стылю. Широкае ўжыванне розных прыметнікаў з назоўнікамі-тэрмінамі тлумачыцца імкненнем аўтара перадаць разнастайнасць ацэнак, азначэнняў навуковых паняццяў, а таксама выказаць свае суб'ектыўныя адносіны да іх. У мастацкіх тэкстах М.М. Амосава для азначэння хвароб, паталагічнага стану аўтар часта ўжывае розныя прыметнікі са значэннем ступені праявы прымет: *типичный, обычный, полный, чрезмерный, резкий, тяжелый, сильный*. Гэта дастаткова паказальная гама ад стандартнага, прывычнага, "тыпичного" клінічнага стану да яго крайняга выходу — "чрезмерный". "Третий парень с очень большим сердцем. Это всегда плохо, чрезмерная гипертрофия..."; "Красивая девушка. Взгляд: страдание, надежда. Страх. Не передать словами. Митральная недостаточность с резкой декомпенсацией".

Пэўная эмацыянальна-экспрэсіўная ацэнка дасягаецца дзякуючы выкарыстанню прыметнікаў у ступені параўнання: "Девочка... с тяжелойшей декомпенсацией"; "Перевязываем мельчайшие кровеносные сосуды"; "У нее появились сильнейшие легочные кровотечения". Некаторыя іншыя прыметнікі ў спалучэнні з медыцынскімі тэрмінамі не толькі выражаюць грунтоўную ацэнку, але і надаюць дадатковыя семантычныя адценні: *жестокая гипоксия, кошмарные осложнения, жуткий озноб, мирная кровь...*

Адным з важных паказчыкаў пашырэння семантычных характарыстык тэрмінаў і іх выхату ў агульналітаратурную мову з'яўляецца шырокая спалучальнасць тэрмінаў вузкай спецыяльнасці з дзеясловамі агульналітаратурнай мовы. Дзеясловы як словы сінтаксічна найбольш актыўныя вызвалюць тэрміны ад строгай навуковай спалучальнасці, змяшчаюць іх у адзін рад з агульнаўжывальнымі адзінкамі, надзяляючы дадатковымі семантычнымі ацэнкамі, эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай: "Поступила девочка восьми лет с тяжелой тетрадой. Синяя совсем. Начала закатывать приступ за приступом"; "Расстройства кровообращения полностью исчезли, печень тоже поубавилась"; "Черта с два. Мои молекулы не выдержат, рассыплются". Ужыванне фамільярна-размоўных дзеясловаў часам канкрэтызуе значэнне тэрмінаў, надае чытачу асацыяцыю з канкрэтнымі штодзённымі рэчамі: "Нет, еще совсем не идеально с клапаном. Они не изнашиваются, факт, но что будет с эмболиями?"; "Через несколько лет клапан начнет барахлить". У выніку сумажчэння двух планаў — адушаўлены і неадушаўлены — атрымліваецца частковая метафарызацыя і адушаўленне некаторых тэрмінаў: "Если... то и наша кибернетика осиротевет" (Калі хворы памрэ); "Брось, не зарекайся. Выскочит какой-нибудь отек легкого, кровотечение, эмболия и все".

У творах М.М. Амосава з'ява збліжэння і ўзаемаўплыву розных моўных адзінак наглядаецца не толькі ў разгледжаных намі словазлучэннях медыцынскіх тэрмінаў з дзеясловамі і прыметнікамі, якія адносяцца да агульнаўжывальнай лексікі. Гэты ўзаемаўплыву ярка праяўляецца і ў спалучэнні медыцынскіх тэрмінаў з элементамі іншых функцыянальных стыляў. Назоўнікі канкрэтна-штодзённага зместу ў спалучэнні з рознымі медыцынскімі тэрмінамі нярэдка набываюць метафарычнае значэнне: "Типичная мелодия митрального стеноза", "Романтика хирургии его прельщает", "Кровь! Фонтан крови!" Асабліва шырока выкарыстоўваюцца ў пісьменніка-хірурга словы з галіны грамадска-палітычнай лексікі: *ревизия клапана, революция в реанимации, борьба с инфекцией, победа над лейкозом, арсенал кровоостанавливающих средств...* Падобныя тропы становяцца шаблонамі, але ў жыцці шаблоны і эталоны маюць знак "высокага стандарту", да іх імкнуцца, кожны раз павялічваючы ступень дакладнасці. У мове эталонам дакладнасці з'яўляецца большая частка граматыкі, калі яна не мае варыянтаў. Для некаторай часткі лексікі такая высокая патэтыка таксама не ўспрымаецца як зацёртыя высакамоўныя словы.

Вобразная рэалізацыя значэнняў тэрмінаў ажыццяўляецца ў розных формах, перш за ўсё у канструкцыях параўнанняў і ўвасабленняў. Важна адзначыць, што ў розных навуковых падстылях параўнанні выконваюць розныя функцыі. У адрозненне ад навуковага і навукова-папулярнага выказвання, дзе параўнанні з'яўляюцца лагічным сродкам і сродкам папулярызацыі, у мастацкіх творах яны выконваюць галоўным чынам эмацыянальна-экспрэсіўную функцыю: "У него развился отек легкого. Это как лавина. За полчаса человек может умереть"; "Фу! Левое предсердие — как мешок, желудочек огромный, сильно

пульсирует”; “Селезенка, как большой камень, перемещается в животе при каждом повороте”. У параўнальных зваротах эмацыянальная экспрэсіўнасць можа ўзмацняцца дзякуючы метафары, “адушаўлёнасці” дзеясловаў і ацэньваючым азначэнням тэрмінаў: “Вшивать очень неудобно: глубоко, негде повернуться инструментом. Проклятые иглодержатели совершенно не держат игло-лок. Они крутятся, как черти”.

Іншым важным спосабам мастацкай рэалізацыі значэнняў медыцынскіх тэрмінаў з’яўляецца ўвасабленне. Асаблівасць гэтага прыёму заключаецца ў “арэчаўленні” абстрактных паняццяў, прыпісванні ім, як жывым асобам, адушаўлёных прымет, уласцівасцей. Увасабленне ў М.М. Амосава заўсёды адрозніваецца выключна эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай. У адрозненне ад параўнанняў, увасабленні самі па сабе не садзейнічаюць раскрыццю зместу абстрактных паняццяў. Яны часам уключаюцца ў розныя мастацкія асацыяцыі, яднаючы некалькі тропаў (эпітэтаў, параўнанняў), разам з тэрмінам ствараюць вобразныя малюнкi. Вось як вобразна пісьменнік-хірург апісвае знаходжанне ў стане клінічнай смерці: “Чем это состояние отличается от смерти? — Практически ничем. Электрическая активность мозга отсутствует, на энцефалограмме прямая линия. Сердце стоит. И все-таки какие-то молекулы сонно бродят в клетках, обмениваются электронами, выделяют энергию”. А гэта атмасфера аперацыі: “Вскрыл перикард. В полости немного жидкости. Отсосать... А вместо Марины тоже стоит автомат. Зажимы, ножницы, пинцеты будто сами со стола в руки прыгают: “держи”.

Адной з асаблівасцей стылю Амосава з’яўляецца метанімічнае ўжыванне медыцынскіх тэрмінаў (назвы органаў, хвароб, стану, галіны навук і інш.) для называння хворых: “Такая у нас клиника — сердце, легкие, пищевод. Но раньше до этого были и другие — грыжи, аппендициты, ортопедия”: “Не знаю, где будет легче... “Черепники” лежат или без сознания, или буйствуют, припадки, судороги, ругаются”.

У тэкстах М.М. Амосава адзначаюцца і іншыя выпадкі дэтэрміналагізацыі. Некаторыя медыцынскія тэрміны, абмежаваныя прафесійным ужываннем, становяцца сродкамі адлюстравання звычайных рэчаў, з’яў, сітуацый. Так, сярод медыкаў шырокае распаўсюджванне знайшло слова “клизма”. У аповесці М.М. Амосава яно выкарыстоўваецца ў якасці экспрэсіўна-ацэначнага сродка для характарыстыкі бытавой сітуацыі: “Выговор шефа называют “клизмой”. Я стараюсь быть вежливым с врачами. Называю на “вы” и по имени-отчеству”. Але ў шматлікіх выпадках выкарыстанне спалучэння “іншародных” тэрмінаў з агульнаўжывальнымі словамі надае асаблівы стылістычны эфект, эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку: “Очень уж у него гипертрофирован ум”; крытыкуючы раўнадушнасць да хворых, халатнасць, як амаральнасць у прафесіі медыка, М.М. Амосаў піша: “У немногих медиков гипертрофия “центров жалости”. Она обгоняет механизм привычки к боли”. Ці аб процілеглай сітуацыі: “Так осуждать ли мне своих докторов, как Маша. Она не может этого понять, потому что у нее самой уже давно “гипертрофия милосердия”. Наверно, она этим живет, кроме клиники, у нее ничего нет”. Эмацыянальная экспрэсіўнасць даных словазлучэнняў ўзмацняецца за кошт “сутыкнення стылістычна кантрастных слоў”.

Аналіз рэалізацыі стылістычных і эмацыянальна-экспрэсіўных патэнцый медыцынскіх тэрмінаў у ідыялекце М.М. Амосава паказвае, што тэрміны маюць тую ж прыроду, што і іншыя моўныя адзінкі, пацвярджае пункт гледжання аб узаемадзеянні паміж тэрмінасістэмамі і агульналітаратурнай мовай, аб тэрміналогіі як крыніцы папаўнення агульнаўжывальнай лексікі сучаснай рускай мовы.